

3. Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72.
4. Завальная Ж. В. Авторский договор та його види: окремі питання // Право України. — 2000. — № 8. — С. 117–119.
5. Липчик Д. Авторское право и смежные права: Пер. с фр. — М., 2002.
6. Право інтелектуальної власності: Підручник / За ред. О. А. Підпригори, О. Д. Святоцького. — К., 2002.

УДК 347.78:347.441

І. В. Давидова

ВИЗНАННЯ НЕДІЙСНИМ АВТОРСЬКОГО ДОГОВОРУ

Сьогодні можна говорити про те, що більшість компаній, які прямо пов'язані з використанням об'єктів авторського права — кінокомпанії, звукозаписні фірми, книжкові видавництва та ін. в більшій своїй частині усвідомили важливість укладення грамотних договорів про використання об'єктів авторського права. Вони вже зрозуміли, що авторські договори — це не доповнення до їх бізнесу: це і є їх бізнес. Для таких відсутність професійно складених договорів — гарантія збитків і серйозних неприємностей. Тому в наш час актуальним є питання щодо правильності складення авторських договорів. А разом з тим і визнання недійсним авторського договору у суді.

Необхідно зазначити, що питанням, пов'язаним з предметом даного дослідження, були приділені наукові дослідження таких вчених, як: Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц, А. І. Ваксберг, В. М. Гордон, М. Мирошникова, С. М. Клейменова, О. В. Ришкова, Р. Б. Шишка, О. М. Мельник та ін. Разом з тим питання, пов'язані з визнанням авторського договору недійсним, є актуальними в даний час і мають як теоретичний, так і практичний інтерес.

Так при дослідженні даної теми вважається за необхідне визначення концептуальних теоретичних та практичних положень щодо визнання недійсності авторського договору у судовому процесі, всебічного опрацювання його основних аспектів, з'ясування наявності специфіки правових рішень у даних питаннях та визначення напрямів удосконалення правового регулювання відповідних інститутів в Україні.

Також необхідним є встановлення теоретичного підґрунтя дослідження визнання недійсності авторських договорів; встановлення характеру та тенденції розвитку авторських договорів, а також передумов визнання в суді їх недійсними відповідно до цивільного законодавства України.

У цивілістичній літературі цивільно-правовий договір розглядається як взаємна операція або як угода сторін, направлена на виникнення, зміну або припинення цивільного правовідношення.

Договори, пов'язані із створенням і використанням творів інтелектуальної творчості, становлять самостійну групу цивільно-правових договорів. Одні з них укладаються організаціями (видавництвами, театрами, радіо-, кіностудіями і т.п.)

і авторами з приводу створення і використання творів творчості, інші виникають у зв'язку з діяльністю культурних установ, що поширюють і використовують твори авторів.

Існує два підходи щодо характеристики природи авторського договору, які сформульовані у вигляді теорій поступки і дозволу. Прихильники першої теорії вважають, що авторський договір є підставою для правонаступництва в певній частині авторських прав. Згідно з теорією дозволу авторові належить невідчужуване авторське право, і тому він може тільки дозволяти іншим особам користуватися цим правом в певних межах та залишатися при цьому правовласником.

Теорія дозволу превалювала в українській юридичній науці в роки панування соціалістичної ідеології. В обґрунтування цієї теорії її прихильники приводили довід ідеологічного характеру про особливу природу радянського авторського права, а також доводи про особистий немайновий характер прав на використання твору і наявність юридичної заборони на відтворення і розповсюдження творів самими авторами [1, 163–164; 2, 223].

У зарубіжній юридичній науці теорія дозволу отримала обґрунтування, зокрема у ФРН, де твір розглядається в руслі природно-правової традиції як прояв, вираз особи автора. За автором закріплено в принципі невідчужуване право, оскільки немайнова правомочність не віддільна від особи автора, і в той же час і майнові, і немайнові права визнаються, по суті, сторонами одного явища. Таким чином, конструкція комерційного використання творів третіми особами у ФРН заснована на теорії дозволу, а не на теорії поступки [3, 72–74; 4, 4–21].

У країнах континентальної правової системи, де панує дуалістична концепція авторських прав, основним постулатом якої є визнання складної структури авторських правовідносин (немайнових і майнових), використання творів третіми особами здійснюється на основі операції про поступку (повну або часткову) майнових авторських прав, тоді як особисті немайнові права не передаються [5, 205–207; 6, 63–65].

У нормах конвенції Берна про охорону літературних і художніх творів закладені можливості як передачі певної частини авторських прав, зокрема прав на використання твору (ст. 6), так і надання дозволу використовувати твір третім особам (ст. ст. 8–9, п. 1 ст. 11, п. 1 ст. 11) [7]. Таким чином, у конвенції Берна знайшли відображення положення як теорії поступки, так і теорії дозволу.

На нашу думку, таке з'єднання двох теорій найбільш прогресивне та дає нові можливості регулювання цивільних правовідносин.

Необхідно зазначити, що по цьому ж шляху йде і Закон РФ «Про авторське право і суміжні права», в розробці якого брали участь фахівці з країн континентальної і англо-саксонської правових систем. Про це свідчить ст. 30 Закону, що охоплює випадки як відчуження авторських прав на користь третьої особи, так і дозволу третій особі використовувати твір разом з правонадавачем та іншими особами.

Вважаємо, що цим шляхом повинно піти й українське право, в зв'язку з постійним розвитком правовідносин сучасності.

Цікавою є ситуація: з можливості правонаступництва в правах на використання творів, а також особливостей виникнення таких прав в окремих випадках впливає, що відчужувачем виняткових майнових прав на твір може бути не тільки автор. У зв'язку з цим виникає питання, чи є договори, що передбачають поступку прав на твір або видачу дозволу на його використання не авторами, а іншими правовласниками, авторськими. З одного боку, неможливо провести розмежування договорів, що укладаються з авторами, і договорів, що укладаються з іншими володарями прав на використання твору, по предмету. З іншого боку, уявляється не виправданим поширення на договори, що укладаються з іншими правовласниками, положень Закону РФ «Про авторське право і суміжні права», що передбачають пільгові умови для автора як економічно слабкішої сторони договору.

Щодо даного випадку вважаємо, що визнання нікчемних правочинів недійсними повинно мати однакову процедуру і стосуватися як автора, так і іншого володаря прав на використання твору.

Разом з тим з урахуванням того, що виконання договорів з іншими правовласниками можуть торкнутися прав або законних інтересів авторів, на погляд М. Мірошникової [8], доцільним є поширення на такі договори деяких інших положень, що традиційно включаються в законодавство про авторське право країн континентальної правової системи і відображають особливості передачі прав (або видачі дозволів) на використання творів. До них слід віднести: положення про визнання авторського договору.

Отже, авторський договір — це двостороння операція, відповідності, з якою автор передає або зобов'язується передати набувачу свої права на використання твору в межах і на умовах, узгоджених сторонами. Всі прав, які прямо не передані за авторським договором, є непереданими.

Авторські договори за своєю юридичною природою є консенсуальними, тобто вони набувають чинності з моменту досягнення угоди між сторонами щодо всіх суттєвих умов (спосіб використання та його обсяг, розмір і порядок виплати винагороди, строк дії договору та строк використання твору тощо).

Сторонами такого договору є автор і користувач. Змістом будь-якого авторського договору є передача майнових прав, предмет цього договору — майнові авторські права. За авторським договором можуть передаватися як виняткові (дозвіл використовувати твір тільки одному користувачу, певним способом і в обумовлених творах), так і невиняткові (передбачає можливість автора зберегти за собою права на використання твору на свій розсуд) права.

Розглянемо позиції деяких науковців щодо визначеності поняття авторського договору так, М. В. Гордон визначає авторський договір як «угоду автора з видавництвом про реалізацію особистих і майнових прав автора, що має на меті передати в користування суспільства створений автором корисний твір шляхом розмноження і розповсюдження цього твору» [9, 135].

А. І. Ваксберг пише, що видавничий договір — «один з юридичних засобів, за допомогою яких автор робить свій твір загальнодоступним, передає його до загального культурного фонду народу, здійснюючи право визначати можливість

публікації свого твору, що таким чином належить йому, і отримуючи майнову правомочність у вигляді права на винагороду за працю, визнану суспільством корисним» [10].

Зазначимо, що у визначенні випав взаємний характер правомочності і обов'язків, встановлюваних видавничим договором. Останній в наведеному формулюванні виступає швидше як одностороння операція. А. І. Ваксберг нічого не говорить про правомочність видавництва, а рівно про обов'язки автора за цим договором.

У наш час, час науково-технічної революції, багато в чому порушуються авторські права.

Слід зазначити, що Закон України «Про авторське право і суміжні права» [11] не містить ніяких норм про припинення авторських договорів, тому це питання регламентується в основному главою ЦК України [12]. Поширеною підставою для припинення дії авторських договорів є закінчення терміну їх дії. Оскільки найчастіше за цей період сторони виконують свої обов'язки за договором, то це є самостійною підставою припинення договору.

У зв'язку з тим, що мають місце випадки укладення видавництвом договорів на видання творів, не відповідних профілю видавництва, виникло питання, які повинні бути наслідки таких порушень принципу спеціальної правоздатності.

Так, А. І. Ваксберг пише, що такий договір, як позастатутний, повинен бути визнаний недійсним [10].

М. В. Гордон вважає, що не можна підходити до такої справи суто формально, а слід «вивчити питання і про те, наскільки сумлінно діяли сторони за договором» [9].

Б. С. Антімонов і Е. А. Флейшиц указують, що договір, що суперечить статуту видавництва, повинен признаватися недійсним. Оскільки спеціальна правоздатність визначається у статуті лише в загальних рисах, слід виходити із статутної мети видавництва [1].

За радянських часів важливу роль в правовому регулюванні авторських відносин відігравали типові авторські договори. Вони мали нормативний характер і містили елементи й імперативні, й диспозитивні. Основне правило, яке стосується всіх авторських типових договорів, таке, що якщо умови конкретного договору погіршують становище авторів у порівнянні з типовим договором, такі умови недійсні, і належить керуватися типовим договором. На думку В. І. Крецького, якщо в конкретні договори з авторами включені умови, які поліпшують положення авторів порівняно з умовами, що передбачені законодавством і мають імперативний характер (наприклад, підвищення ставки авторського гонорару), подібні умови також є недійсними і повинні бути приведені у відповідність до законодавства.

Необхідно звернути увагу на те, що українському законодавству необхідні типові авторські договори, які були б розроблені відповідно до чинного законодавства та використовувалися б сторонами як приблизні зразки при укладенні конкретних авторських договорів. Укладення та визначення авторського дого-

вору — досить складний і трудомісткий процес. Саме тут і згодилися б примірні чи типові авторські договори. Адже сучасні автори не мають у більшості випадків найменшого уявлення про авторський договір, і видавництва цим зловживають. Типові та примірні авторські договори в деякій мірі зменшили б кількість нікчемних правочинів.

Новим і важливим питанням теперішнього часу є питання щодо визнання в судовому порядку недійсними нікчемних правочинів, серед яких є і авторські договори, оскільки в сучасній юридичній практиці присутня велика кількість нікчемних правочинів. Так, деякі фізичні та юридичні особи, не розібравшись у законодавчому різноманітті законів і не визначивши дійсного власника права інтелектуальної власності, продають вказані права іншим особам чи товариствам.

Зазначимо, що нікчемним (абсолютно недійсним) є правочин, недійсність якого прямо передбачена законом. Проте це не означає, що взагалі не існує необхідності визнання нікчемного правочину недійсним.

На наш погляд, довести, що правочин є нікчемним, можливо лише в судовому порядку.

Якщо в нікчемному правочині не ставиться питання про повернення переданого за правочином майна, то він не потребує того, щоб суд визнав його недійсним, як при оспорюваних правочинах. Але навіть якщо ніяких питань, пов'язаних з наслідками нікчемних правочинів не виникає, для сторін важливим є встановлення судом факту недійсності правочину.

Таким чином, можна зробити висновок, що нікчемні авторські договори (правочини) необхідно визнавати за такі (нікчемні) тільки в судовому порядку, що дозволить уникнути порушень відповідних норм законодавства.

Література

1. Аптимопов Б. С., Флейшиц Е. А. Авторское право. — М., 1957.
2. Райгородский П. А. Юридическое лицо как субъект авторского права: Очерки по гражданскому праву. — Ленинград, 1957.
3. Dr. Thomas Hoeren. Copyright Protection in Germany // Copyright Software Protection in the EC. — Deventer-Boston, 1993.
4. World Intellectual Property Guide-book. Federal Republic of Germany. Austria. Switzerland / Gen. edit. Dr. Bernd Ruster. — New York, 1991.
5. Fernando Bondia Roman. Copyright Protection in Spain // Copyright Software Protection in the EC. — Deventer-Boston, 1993.
6. Michau E. Copyright Protection in France // Copyright Software Protection in the EC. — Deventer-Boston, 1993.
7. Концепция ратифицироваема постановлением Правительства РФ от 3 ноября 1991 г. № 1224 // СЗ РФ. — 1991. — 24 нояб. — Ст. 3046.
8. Мирошникова М. Авторский договор // Интеллектуальная собственность: Авторское право и смежные права — 2003. — № 1. — С. 23.
9. Гордоп М. Радянське авторське право. — 1955.
10. Вакеберг А. И. Некоторые вопросы советского авторского права // Советское государство и право. — 1954. — № 8.
11. Про авторське право і суміжні права: Закон України // Відомості Верховної Ради. — 1994. — № 13. — Ст. 64.
12. Клейменова С. М. Авторські правовідпосиги як форма реалізації правомочностей суб'єктів авторського права: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2004.

13. Рипкова О. В. Захист прав інтелектуальної власності за цивільним законодавством України: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — О., 2006.
14. Шишка Р. Б. Охоропа прав суб'єктів інтелектуальної власності у цивільному праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — О., 2004.
15. Мельник О. М. Цивільно-правова охоропа інтелектуальної власності в Україні: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — К., 2004.